

ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

БІБЛІОТЕКА
СВІТОВОЇ
ЛІТЕРАТУРИ

Шарлотта
БРОНТЕ
■
ПРОФЕСОР

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2026

РОЗДІЛ І ВСТУПНИЙ

Перебираючи одного дня папери, я знайшов у шухлядці копію листа, який рік тому надіслав своєму шкільному приятелеві:

«Любий Чарльзе,

Я згадую час, проведений разом в Ітоні, коли ні ти, ні я не славилися репутацією серед однолітків. Ти мав спостережливу, кмітливу й холоднокровну вдачу, був схильний до сарказму. І хоча я й не наважуся змальовувати власний портрет, утім, не пригадую, щоб вирізнявся особливими принадами. Хіба ж ні? Я не знаю, який тваринний магнетизм зблизив нас. Певна річ, я ніколи не відчував до тебе піладіївської сентиментальності, й, гадаю, ти теж не прилюбився до мене. Та все ж, прогулюючись після занять, ми безупинно розмовляли про наших товаришів або вчителів — і в цих розмовах ми зазвичай були одностайні. Коли ж я піддавався сентиментам прихильності чи виказував певний захват чарівним об'єктом живої чи неживої природи, твоя сардонічна байдужість не турбувала мене. Уже тоді я почувався вищим за неї, як, до речі, і зараз.

Минуло чимало часу від мого останнього листа, а тим більше — з дня нашої зустрічі. Та ось нещодавно мені до рук потрапила газета твого графства, де я й зафіксував знайоме ім'я. Пригадуючи минуле, я перебирав у пам'яті всі події, що трапилися за роки нашої розлуки, й узявся писати цього листа. Мені невідома твоя поточна зайнятість, проте, якщо забажаєш, далі я розповім, як склалося моє життя.

Одразу після закінчення Ітону я мав бесіду з дядьками по материній лінії, лордом Тайндейлом та поважним Джоном Сікомбом. Вони запропонували мені обійняти посаду священника, і, за умови моєї згоди, родич-аристократ обіцяв віддати мені в управління Сікомбську парафію, доля якої була в його руках. Водночас мій інший дядько натякнув, що якщо я прийму сан пастора, то він дозволить мені взяти за господиню будинку і зробити першою серед парафіян одну з моїх шести кузин, його доньок, кожна з яких викликала в мені хіба що глибоку неприязнь.

Я відмовився і від сану, і від шлюбу. Умілий служитель — діло поважне, проте я був певен, що з мене вийшов би вкрай жахливий священник. А щодо дружини — одна лише думка про весілля з однією з моїх кузин скидалася мені на страшний мару! Дівчата, безсумнівно, були досить вродливі й чудово виховані, проте ані витончені манери, ані всі їхні принади не торкалися мого серця. Варто лише уявити зимовий вечір у Сікомбській парафії, де я сиджу біля каміна в компанії, скажімо, статної й майстерно вирізьбленої, мов скульптура, Сари — ні! За таких обставин я був би кепським чоловіком і негідним служителем.

Почувши мою відповідь, чоловіки поцікавилися, якими є мої наміри далі. Я відповів, що ще маю поміркувати. Вони ж нагадали, що статків я не нажив, і не варто їх очікувати, а після тривалої паузи лорд Тайндейл суворо запитав, чи не збираюся я раптом за прикладом мого батька зайнятися торгівлею. Звісно, таке мені навіть не спадало на думку. Навряд чи, зважаючи на мої погляди, переконання й амбіції, я став би пристойним купцем; але зневага в голосі лорда Тайндейла звучала настільки виразно, коли він промовляв слово «торгівля», такий презирливий сарказм линув із його вуст, що я миттю вирішив свою долю. Батько для мене лише ім'ям, проте я не терпітиму, коли це слово кидають мені насмішкою в обличчя. Тоді я гаряче й поспішно відповів: «Немає для мене кращого шляху, аніж піти шляхом батька — саме так, я стану торговцем». Вони не заперечували, і ми з ними

попрощалися з почуттям глибокої відрази, що відтоді запанувала між нами. Згадуючи ту зустріч, розумію, що вчинив слушно, відкинувши тягар опіки Тайндейла. Водночас я не обачно підставив шию під інше, досі не відоме мені ярмо, яке могло виявитися ще важчим.

Не гаючи часу, я написав Едвардові — ти знаєш Едварда, мого єдиного брата, старшого на десять років. Він одружився з донькою заможного промисловця й тепер володіє не лише фабрикою, а й збитковим підприємством нашого батька. Тобі, певно, відомо, що мій батько, колись багатий, мов Крез, незадовго до своєї кончини збанкрутував, а моя мати наступні пів року прожила у злиднях, позбавлена підтримки з боку своїх братів-аристократів. Адже вона смертельно образила їх, побравившись із Крімсвортом, фабрикантом із ...ширського графства. Шість місяців по тому з'явився на світ я, мати ж покинула чоловіка, гадаю, не надто жалкуючи, тому що розраду в цьому житті їй не судилося віднайти.

Рідні батька займалися нашим з Едвардом вихованням, доки мені не виповнилося дев'ять років. Тоді звільнилася посада представника одного з важливих округів нашого графства й містер Сікомб висунув свою кандидатуру. Дядько Крімсворт, далекоглядний чоловік меркантильної вдачі, не втратив нагоди надіслати кандидату доволі загрозливого листа, де зазначив, що, пам'ятаючи відмову містера Сікомба й лорда Тайндейла бодай якось підтримати своїх осиротілих племінників, він надасть розголосу їхньому жорстокому ставленню до власної сестри й докладе всіх зусиль, щоб завадити містеру Сікомбу перемогти. Сам джентльмен, так само як і лорд Т., чудово розумів, що Крімсворти належать до людей рішучих і безпринципних. Братам також було відомо, що родина мала чималий вплив в окрузі Х... Тож через необхідність вони згадали про власні чесноти й погодилися покрити всі витрати на мою освіту. Саме так я й опинився в Ітоні, де провів наступні десять років, протягом яких жодного разу не бачився з Едвардом. Мій брат, досягнувши повноліття, зайнявся торгівлею й так старанно, здібно і вдало віддався

своєму покликанню, що зараз, у тридцять років, має чималий статок. Це я довідався з коротеньких цидулок, які він надсилав приблизно тричі на рік і неодмінно закінчував кожну з них висловом непохитної ворожості до роду Сікомбів, а також докором у мій бік через проживання, як брат зазначав, на їхніх щедрах. Ще в юному віці я не розумів, у чому полягала моя провина, якщо, за відсутності батьків, дядьки перейнялися турботами про майбутнє племінника. Проте коли з роками я почув, яка затята ворожість, яка довічна ненависть розділяла їх із моїм батьком, дізнався про страждання матері й усі кривди нашого роду — тоді я збагнув увесь сором залежності, в якій я опинився, й заприсягся ніколи більше не брати хліба з руки, яку відмовилися простягнути моїй матері в останні її дні. Ці почуття крилися за моєю відмовою від посади сікомбського пастора, а також від шлюбу з однією з моїх аристократичних кузин.

Отже, навіки розірвавши стосунки з дядьками, я написав Едвардові, повідомивши йому про всю пригоду, а також сповістивши про свої наміри наслідувати його й піти в торгівлю. Крім того, я запитав, чи не має він для мене вільного місця. Я не знайшов у його відповіді очікуваного захоплення моїми вчинками. Утім, брат запропонував мені, за бажання, приїхати до ...ширу, а він «подивиться, що можна зробити, щоб прилаштувати мене на роботу». Я стримався й навіть подумки не коментував його лист, а зібрав валізу й саквояж і, не гаючи часу, вирушив на північ.

За два дні мандрівки (тоді ще не звели залізницю), одного дощового жовтневого дня я дістався міста Х... Я завжди вважав, що Едвард мешкає в місті, проте з'ясувалося, що лише складське приміщення й фабрика містера Крімсворта розташовувалися серед задимленого повітря Бігбен-Клоузу, а сам маєток був за містом, за чотири милі звідти.

Пізно ввечері я дістався брами будинку, який, як мені вказали, належав Едварду. Підіймаючись алеєю, я розглядав великий будинок та доволі простору територію навколо крізь сутінкові тіні й похмурий туман, що поглиблював морок.

Зупинившись на мить посеред газону, я сперся на старе дерево, що височіло посередині галявини, та оглянув фасад Крімсворт-Голлу.

«А Едвард, виявляється, заможний, — розмірковував я. — Мені було відомо, що справи в нього йшли добре, проте я й не здогадувався, що він господар такого маєтку». Полишивши всі можливі припущення, здогадки й інші схожі думки, я пройшов до парадних дверей і подзвонив. Лакей зустрів мене й, коли я відрекомендувався, взяв мій промоклий плащ і саквояж та провів до кімнати, схожої на бібліотеку, з великим каміном і розставленими на столі свічниками. Він сповістив мене, що господар будинку досі не повернувся з ярмарку в Х..., однак за пів години обов'язково має прибути додому.

Залишившись наодинці, я розмістився у м'якому кріслі з багряного сап'яну біля вогню. Доки мої очі споглядали, як полум'я танцює між розпеченим вугіллям і попіл час від часу сиплеться з коминка, я обмірковував зустріч, яка от-от відбудеться. Поміж багатьох сумнівів, що породжували думки, одна річ залишалася певною — поміркованість моїх очікувань уберігала мене від жорстокого розчарування. Я не сподівався побачити надмірні прояви братської любові, тому що листи Едварда не дозволяли таким мріям зародитися чи закріпитися. А втім, я все одно нетерпляче чекав на його прибуття, хоча сам не знаю, з якої причини. Моя рука, якій були незнайомі дотики рідних, стислася в кулак, щоб угамувати хвилювання.

Я згадав наших дядьків і, занурившись у роздуми про те, чи зрівняється Едвардова байдужість із відстороненою зневагою, яку я відчував від них, раптом почув, що паркова брама відчинилася, й екіпаж наближався до будинку. Містер Крімсворт повернувся. А за кілька хвилин, обмінявшись кількома словами з лакеєм у коридорі, він пройшов у бік бібліотеки. Самі лише кроки свідчили про присутність у будинку господаря.

Мої спогади про Едварда десятирічної давнини були децю сплутаними: високий, сухорлявий, недосвідчений юнак. Тепер же, підвівшись і поглянувши в бік дверей, я зустрів

вродливого, владного чоловіка, зі світлим обличчям, гармонійної, атлетичної статури. У його рухах, поставі, очах та, загалом, у виразі обличчя відразу вбачалися швидкість і розважливність. Брат лаконічно привітався зі мною і, потискаючи мою руку, зміряв поглядом із голови до ніг, а потім, зайнявши сап'янове крісло, вказав, де сісти мені.

— Гадав, ми зустрінемося в конторі у Клоуз, — промовив він, і я звернув увагу на, певно, властивий йому грубий акцент, а також гортанну північну вимову, яка децю різала мій слух, звиклий до милозвучного південного акценту.

— Власник заїжджого двору, куди прибув диліжанс, направив мене за цією адресою, — відповів я. — Спершу я поставив під сумнів цю інформацію, адже не знав, що ви проживаєте в такому маєтку.

— О, нічого страшного! — сказав Едвард. — Я лише з пів години дочекав на вас... От і все. Я думав, ви прибудете з восьмигодинним диліжансом.

Я зазначив, що мені шкода, бо змусив його чекати, проте він не відповів, а лише поворушив вугілля в каміні, ніби намагаючись приховати мить роздратування, після чого знову зміряв мене поглядом.

Подумки я радів, що в перші хвилини нашої зустрічі не піддався теплоті й не виразив захвату, а лише тихо привітався з чоловіком зі стриманою холоднокрівністю.

— Ви цілковито розірвали стосунки з Тайндейлом і Сікомбом? — раптом поцікавився він.

— Гадаю, моє подальше спілкування з ними мало ймовірно. Певен, що моя відмова від їхньої пропозиції стане перешкодою на шляху майбутніх стосунків.

— Що ж, — промовив мій брат, — нагадаю вам відразу, що «ніхто не може служити двом панам». Будь-які зв'язки з лордом Тайндейлом унеможливлять допомогу від мене. У його очах з'явилася безпідставна погроза, коли він поглянув на мене, закінчивши думку.

Не маючи бажання відповідати йому, я зосередився на внутрішніх міркуваннях про різноманіття думок. Який висновок

містер Крімсворт зробив із мого мовчання — невідомо: чи то прийняв його за симптом зневаги, чи то за доказ мого страху перед його беззаперечною владою. Проте, знову змірявши мене довгим і пильним поглядом, він різко підвівся.

— Завтра, — почав він, — ми обговоримо деякі інші деталі, а зараз — час вечеряти, і місис Крімсворт, певно, чекає. Ви складете нам компанію?

Едвард вийшов із кімнати, а я пройшов слідом. Ідучи коридором, я міркував, яка із себе місис Крімсворт: «Чи вона така ж чужа для мене, як Тайндейл, Сікомб, його доньки чи привітний родич, що крокує попереду? Чи, може, вона краща за них? Спілкуючись із нею, чи вдасться мені проявити бодай трішки щирого характеру, чи...». Подальші роздуми перервалися, коли я увійшов до їдальні.

Лампа зі шліфованого скла, яка світилася під абажуром, осяювала елегантно умебльовану кімнату, обшиту дубовими панелями. Стіл був накритий до вечері, а біля каміна стояла, мов очікуючи нас, молода жінка. Вона була високого зросту, з гарними формами, вбрана в ошатну сукню сучасного фасону. Усі ці спостереження я зробив із першого погляду.

Місис і містер Крімсворт весело привіталися одне з одним, вона дорікнула йому за запізнення, водночас ображено та грайливо. Її голос (я завжди приділяю увагу голосу, вивчаючи характер) був жвавим, що, на мою думку, свідчило про неабияку життєрадісність. Містер Крімсворт швидко перервав захоплені докори дружини поцілунком — поцілунком молодят (адже ще й року не минуло з їхнього весілля), після чого вона в піднесеному настрої зайняла своє місце за столом. Схаменувшись, жінка перепросила, що не помітила мене раніше, й потисла мені руку в манері, притаманній панянкам, які під впливом гарного настрою дружньо ставляться до всіх, навіть найбільш байдужих їм персон. Тепер я краще розгледів виразні, але приємні риси світлого обличчя, і її руде, вогняно-руде волосся. Подружжя безупинно вело жваві розмови, підтримуючи грайливий настрій: дружина сердилася чи радше вдавала сердитість, тому що чоловік наказав запрягти

до кабріолета норовистого коня, чим змусив її хвилюватися. Подекуди вона зверталася до мене:

— Тільки послушайте, містере Вільяме, які нісенітници говорить Едвард! Він запевняв, що запрягатиме лише Джека і жодного іншого коня, а цей звір уже двічі скидав його із себе.

Вона злегка шепелявила, що звучало радше по-дитячому мило, ніж відразливо. Незабаром я також помітив, що в її зовсім не дитячих рисах убачалася навіть не дівочість, а радше інфантильність. Шепелявість та манірність, певно, виглядали привабливими в очах Едварда, й такою її вважала б більшість чоловіків, проте не я. Я прагнув знайти в тих зіницях розум, якого не помітив на обличчі й не почув у розмовах. Її очі були доволі маленькими, але веселими, у них почергово миготіли жвавість, марнославство, кокетливість, утім, марно я намагався відшукати бодай проблиск душі. Я не шанувальник східної вроди; мені замало самих лише вигинів білої шиї, кармінових вуст і щічок, пасма світлих кучерів без тієї прометеевої іскри, яка житиме навіть тоді, коли зів'януть троянди й лілії, а вогняне волосся вкриється сивиною. Цвітінню є місце у променях сонця, у добробуті, але скільки в житті проллється дощів — скільки чекає листопадових негод, коли людське серце й будинок охолонуть без ясного та радісного саява розуму.

Закінчивши вивчати порожню сторінку ясного личка місіс Крімсворт, я мимоволі виказав своє розчарування глибоким зітханням, яке жінка, певно, розцінила як вияв цілковитого захвату її красою. А Едвард і собі, очевидно, пишаючись своєю статною та вродливою дружиною, кинув на мене чи то глузливий, чи то роздратований погляд.

Відвернувшись від них, я почав утомлено розглядати кімнату й запримітив дві картини, обрамлені дубом, по одній з обох боків камінної полиці. Полишивши жваві балачки містера й місіс Крімсворт, я зосередив свою увагу на цих предметах мистецтва. Це були портрети, що зображали леді та джентльмена, вбраних за модою двадцятирічної давнини. На відображення чоловіка падала тінь, тож я не міг добре

ЗМІСТ

Передмова до українського видання «Професора» Шарлотти Бронте. <i>Дмитро Мазін</i>	3
Передмова. А. Б. Ніколс	23

ПРОФЕСОР

Розділ I. Вступний.	27
Розділ II	35
Розділ III	42
Розділ IV	48
Розділ V	57
Розділ VI	63
Розділ VII.	71
Розділ VIII.	84
Розділ IX	91
Розділ X	95
Розділ XI	104
Розділ XII.	111
Розділ XIII	125
Розділ XIV	130
Розділ XV	136
Розділ XVI	142
Розділ XVII	149
Розділ XVIII	157
Розділ XIX	169
Розділ XX.	190
Розділ XXI	199
Розділ XXII	206
Розділ XXIII	221
Розділ XXIV	237
Розділ XXV	251
Примітки	275